

FRI-110-1-PP(S)-03

TO THE QUESTION OF THREE BULGARIAN ETHNIC NAMES: RUP,
SHOP, AND HURTSOI BULGARIANS²¹

Assoc. Prof. Ivan G. Iliev PhD

Plovdiv University, Kardzhali Campus

Tel.: 0886787696

E-mail: ivan_iliev20002000@yahoo.com

Larry Koroloff

Independent researcher

Toronto, Canada

E-mail: dreno@sympatico.ca

Abstract: This article deals with the names of three local Bulgarian groups: *ruptsi*, *shopi*, and *hartsoi*. New suggestions regarding the origin of the names are made.

Key words: Bulgarians, *ruptsi*, *shopi*, *hartsoi*.

JEL Codes: L29

ВЪВЕДЕНИЕ

С тази статия искаме да направим няколко уточнения, свързани с названията *ру̀нци*, *шо̀пи* и *хър̀цо̀и*.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Рупци

Обобщаваща информация за досегашните хипотези, засягащи това название, може да се намери, примерно, у Славка Керемидчиева (Keremidchieva 1993: 5-6) или Галин Георгиев (Georgiev 2022a). Рупците са най-старото местно българско население, първоначално обитавало територията между Странджа, от една страна, и Рила, Пирин и Солунското поле, от друга. Локалното прозвище *ру̀нци*, с варианти *ру̀пчане*, *ру̀пал̀ани* и др., за Александър Теодоров-Балан означава „горци, жители на покрити ями”, докато Стефан Младенов и Момчил Чалъков го тълкуват като ’рудари, рудокопачи’ и го свързват с името на областта Рупчос и някогашното рударство в Родопите, понеже някои от значенията на *ру̀на* са ’изкопана яма за горене на въглища’ и ’рудник’. Като основание за това се споменава широкото разпространение на рударството и въглищарството в Родопите. Трябва да се има предвид обаче, както е посочено и у Г. Георгиев, че за родопските българи подвижното животновъдство е било доста по-важна част от поминъка отколкото рударството. Споменатата изследователка (Keremidchieva 1993: 5) правилно отбелязва, че в говора на областта Ропката, наричан още и хвойненски и обхващащ селата Хвойна, Павелско и др. на община Чепеларе, *ро̀на*, *ро̀нка* означава ’голяма котловина в планината’, но не прави опит за извеждане на споменатото название от такова значение (включително и в личен разговор с единия съавтор на тази статия).

Ние ще предложим свое тълкуване на името *ру̀нци*. Преди няколко години в село Павелско единият от нас (Иван Илиев) направи диалектен запис, взет от Елена Стойчева, родена през 1945 година. Същият може да се чуе в youtube.com: Българска диалектология /Bulgarian dialectology: Павелско, община Чепеларе (2 част) (<https://www.youtube.com/watch?v=iwvW2LD2Wi4&t=8s>). В посочения запис споменатата

²¹ Докладът е представен на заседание на секция „Филология и философия“ на 61 международна научна конференция „Нови индустрии, дигитална икономика, общество – проекции на бъдещето – V“, проведена във Филаал-Силистра на Русенски университет „А. Кънчев, на 28 октомври 2022г. с оригинално заглавие на български език: „КЪМ ВЪПРОСА ЗА ТРИ БЪЛГАРСКИ ЕТНИЧЕСКИ ИМЕНА: РУПЦИ, ШОПИ И ХЪРЦОИ“.

жена (вж. 19. 17) ясно дава отговор на въпроса защо местните жители се наричат по посочения начин: „Викат ни **рѹпци** – от’ (’защото’) сме фѹф ѳдн`ѹ **рѹпкъ** ... и ни вѹкат **рѹпци** ...” Тоест изследваното наименование, имайки предвид факта какво означава *рѹпкъ* – ’голяма котловина в планината’, може да се тълкува като ’котловинци, котловинни жители’. Поне за Чепеларско.

Шопи

Шопите са етнографска група, която се среща в Западна България, Източна Сърбия и в Македония (вж. Hristov 2022). От посочения автор разбираме, че като самоназвание името се използва единствено от населението в селата около София и в някои села около Крива паланка и Кратово в Македония. В другите случаи се употребява обидно от съседното на шопите население по негов адрес. Според Христов все още било трудно да бъдат очертани границите на шопския ареал, но се приемало, че той обхваща Софийско, Пернишко, Трънско, Брезнишко, Радомирско, Дупнишко и Кюстендилско в България; предимно Царибродско в Сърбия; Кратовско, Овчеполско, Паланешко и отчасти Кумановско в Македония. Най-южната точка в Македония, където се употребява етнографонимът *шѹпи* за обозначаване на местно население според Христов са селата Стиник, Бадилен, Барбарево и Байково в Огражден, в източния дял на Струмишкото поле.

Цитираният учен отбелязва, че съществува обширна литература, тълкуваща етимологията на проучваното тук название, но не споменава конкретни примери. На нас най-правдоподобна ни изглежда възможността то да идва от названието на печенежко племе – *капан/чопан/ѹпан* (вж. Stoyanov 2014: 205), откъдето не е изключено да произлиза и наименованието *капанци* в Североизточна България. Не се спираме подробно на този въпрос, защото конкретната ни цел е не да се занимаваме с етимологията на думата, а да покажем, че въпросното название се е срещало още по-далеч на югозапад от Струмица – в Егейска Македония – в селата Смърдеш (*Κρυσταλλοπηγή*), Въмбел (*Μοσχόχωρι*) и Брезница (*Βατοχώρι*), сега дем Преспа в Гърция, както и във Върбник (*Vërnik*), Корчанско, на албанска територия, и също така да обясним поради каква причина се използва названието.

По наша информация, получена през 2004 година в запис, направен от другия съавтор (Лари Королов) и взет от Донка Стефанова, родена във Въмбел през 1922 година и починала през 2007 година в Торонто, Канада, *шѹпи* се е използвало като название на жителите на регионите Горна Корешча и Долна Преспа, употребявано от българското население в селата Смърдеш, Въмбел и Върбник. А в Брезница вариантът е бил *шопй̀ари*. Споменатата информаторка споделя (предаваме думите ѹ на български книжовен език): „Взимаме снахи и даваме снахи в Смърдеш, Върбник, Брезница и другите долнокорешченски села. Никога не взимаме и не даваме в **шѹпцките** села. На горнокорешченци и на преспанци им викаме ”**шѹпи**”, защото си „въртят езика”, като говорят, и освен това ги смятаме за по-прости и за по-изостанали от нас”.²²

Това, което можем да добавим като коментар, е, че подобни размени на обидни (в някои от случаите) прякори, пренебрежителното отношение към „въртящите езика си” съседи и своеобразното табу за сключване на бракове с тях по принцип отразяват стари недружелюбни отношения между по-рано различни по народностна принадлежност, език, понякога религия и много често дошли от други места пришълци. В посочения по-горе, при частта за рупците, източник (Georgiev 2022a) се говори за подобни взаимоотношения между рупците в Странджа и дошлите от север там загорци. По лична информация българомохамеданите от източнородопското село Вишнево, община Баните в Смолянско (получена от бившия кмет Радко Сурчев) имат следното правило: „От Арда нататък (тоест от близките турски села) жена не взимаме!” А трябва да се има предвид, че смесените бракове между турци и помаци в Родопите са често явление. Много дълго време е съществувало и табу за бракове между българите и гагаузите християни в Бесарабия. С други думи, *шопите* или *шопярите* в

²² На свой ред българите от Леринско, Долна Преспа и Горна Корешча наричат жителите на българските села в Долна Корешча и южната част на Костурско *естѹвци* или *ѳстаѹци* заради употребата на глаголната форма *ѳсти* ’ѳ’.

Костурско като нищо може да са точно наследници на отдавна християнизирани и побългарени печенеги (както и тези в Софийско и околните региони – с течение на времето названието вероятно се е разпространило и върху коренното старо българско население там). При това така наречените мъгленски печенеги в Македония са добре познати на науката, а в Костурско със сигурност е имало тюрки християни даже до началото на 16. век.

Хърцои

Хърцодите или *ърцодите* са най-старото българско население в Североизточна България. Различните теории за произхода на името им са обобщени от Валери Стоянов (Stoyanov 2014) (вж. и Georgiev 2022b). Според него тезата, че то произлиза от името на славянския бог Хърс или Хорс, изказана от Анчо Калоянов, е атрактивна, но недоказана. Същото се отнася и за възможността същото да е свързано с името на хан Расате (← *Хърсате) или пък да е тюркобългарска калка на славянското *полянци* 'жители на полето'. Като най-правдоподобна Стоянов сочи хипотезата на Чавдар Бонев, според която *хърцои* идва от фонетично промененото име на варварското племе *карси* или *сурси*, което се заселва в Североизточна България през 6. век и там се смесва със славяните.

Съседите на хърцоите, както в случая със шопите, ги наричат така за подигравка, със значение 'прости хора', макар че според Любомир Милетич старите мизийци се самоназовавали така с известна гордост (вж. Стойков 1993: 103). Последният цитиран автор (Стойков) смята безусловно, че названието *хърцои* произлиза от румънската дума *rațoi* 'паток'. Ако тръгнем да обясняваме името *хърцои* по логиката на калкирането, бихме могли да предложим още една атрактивна теория, като допуснем, че тук е налице калкираното название на славянското племе *анти*, което Владимир Георгиев (Georgiev 1964: 78-79) тълкува като 'патици' – тотемно название, в което в наши дни се открива пейоративен смисъл, но за първобитния човек това вероятно не е било така, понеже дивата патица плува и лети добре, което са ценни качества.

Ще изберем обаче друг подход, базирайки се на правилото на Окам, което от няколко решения на даден въпрос поддържа най-лесно обяснимото. През 2014 година първият съавтор на статията (Иван Илиев), докато проучваше циганския диалект на село Майско, Еленско, в Северна България (който е пренесен там от региона на град Омуртаг), случайно откри, че в него думата *хърца* означава 'мелез'. Информаторът Пламен Илиев, роден през 1970 година, тогава освен това поясни: "Хърца" – ако турчин вземе циганка, на детето викаме "хърца". На циганите в Константин, Елена, също викаме "хърца". Защото приказват турски, пък не са турци". Споменатото твърдение също може да се чуе в интернет – youtube.com: Интересен етноним от циганския говор на село Майско, община Елена (<https://www.youtube.com/watch?v=fJ-KgVv-Ooc>).

Макар че още тогава, когато за пръв път бе чута информацията, се породила асоциация между чутата циганска дума и названието *хърцои*, след известно време предположението бе подсилено от нова находка. В краеведското изследване на Иван Хинов "Зрънца от богатството на моето Самоводене", посветено на село Самоводене, Великотърновско (Hipov 2002), в приложения на с. 64 там речник на диалектни думи авторът черно на бяло е обяснил, че в родния му говор *харцой* означава 'полугражданин'. Подобно съвпадение, което потвърждава, че семантиката на проучваната дума съдържа в себе си значение на половинчатост и на смесен произход, едва ли е случайно. Затова в случая го приемаме като най-вероятно, особено предвид на това, че на Балканите подобни смесвания са се извършвали постоянно. Малцинствените езици на територията на България имат свойството понякога да "консервират", също като в археологически земен пласт, вече изчезнали думи, названия и значения. По същия начин в каракачанския гръцки диалект, подобно на редица българомохамедански говори в Родопите или пък на селищното название Коняри, което се среща в Македония, е запазено старото название на турците – *койна̀ри*, *кон`ари*, което идва от град Икония (Коня) – стара столица на Селджушкия султанат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Статията представлява скромнен принос към тълкуването и изясняването на различните етнографски названия в българското езиково землище.

REFERENCES

- Georgiev, Vl. 1964. The Vocal System in the Process of Development of Slavic Languages. Sofia: BAS Press (**Оригинално заглавие:** Георгиев, Вл. Вокалната система в развоя на славянските езици. София: Издателство на БАН. 1964).
- Georgiev, G. 2022a. Rup Bulgarians. In: Bulgarian Ethnography. Ethnographic Groups (<https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnografski-grupi/ruptsi.html>) (**Оригинално заглавие:** Георгиев, Г. Рупци. В: Българска етнография. Етнографски групи (<https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnografski-grupi/ruptsi.html>).
- Georgiev, G. 2022b. Hartsoi Bulgarians. In: Bulgarian Ethnography. Ethnographic Groups (<https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnografski-grupi/hartsoi.html>) (**Оригинално заглавие:** Георгиев, Г. Хърцои. В: Българска етнография. Етнографски групи (<https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnografski-grupi/hartsoi.html>).
- Keremidchieva, Sl. 1993. The Ropka Dialect. Sofia: Mikroprint (**Оригинално заглавие:** Керемидчиева, Сл. Говорът на Ропката. София: Микропринт).
- Stoykov, St. 1993. Bulgarian Dialectology. Sofia: BAS Press (**Оригинално заглавие:** Стойков, Ст. Българска диалектология. София: Издателство на БАН).
- Stoianov, V. 2014. The Hurs' Hartsoi Bulgarians. Problems of Etymologization and Mythologization in Humanitarian Studies. In: Medieval Men and Their World. Miscellany in Honour of prof. Kazimir Popkonstantinov. Veliko Turnovo: Faber, 197-209. (**Оригинално заглавие:** Стоянов, В. Хърцоите на Хърс. Проблеми на етимологизацията и митологизацията в хуманитаристиката. В: Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. д. и. н. Казимир Попконстантинов. Велико Търново: Фабер, 197-209).
- Hinov, Iv. 2002. Grains from the Treasure of my Samovodene. (**Оригинално заглавие:** Хинов, Ив. Зрънца от богатството на моето Самоводене. Велико Търново: Фабер).
- Hristov, P. 2022. Shop Bulgarians. In: Bulgarian Ethnography. Ethnographic Groups (**Оригинално заглавие:** Христов, П. Шопи. В: Българска етнография. Етнографски групи (<https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnografski-grupi/shopi.html>).